

Robert SAWA
(Lublin, KUL)

INSKRYPCJA FILADELFIJSKA STAROŻYTNYM ŚWIADECTWEM STOSUNKU DO ŻYCIA POCZĘTEGO

Na początku XX wieku na terenie ruin starożytnego małoazjatyckiego miasta Filadelfia (obecnie tureckie Alaşehir) w pobliżu Sardes odnaleziono stelę z niebieskiego marmuru z częściowo zachowanym napisem w języku greckim, nazwanym od miejsca odkrycia *Inskrypcją filadelfijską*¹. Filadelfia, założona przez króla Pergamonu Filadelfosa (159-38 prz. Chr.) i nosząca jego imię, leżała na styku dwóch światów – greckiego i orientalnego – lidyjskiego, gdzie ścierały się wpływy wschodnich kultów misteryjnych i religii greckiej, zabarwionej filozoficznymi wątkami orfickimi, neopitagorejskimi i stoickimi. Treść inskrypcji, datowanej na podstawie kryteriów wewnętrznych na okres między 2. poł. II a I wiekiem prz. Chr., jest swego rodzaju „regulaminem” miejscowego sanktuarium, zwanego w dokumencie „domostwem” (gr. οἶκος), będącego równocześnie siedzibą stowarzyszenia o charakterze religijno-filozoficznym, na którego czele stał niejaki Dionizjos. Jak wynika z treści, znajdowały się w nim liczne ołtarze bóstw należących do panteonu greckiego – Zeusa, Hery i Nike, jak również personifikowanych pojęć etycznych (m.in. Dobry Los, Szczęście, Pamięć).

W zachowanym tekście inskrypcji można wyróżnić określone części: wstępną – zawierającą informację o nadnaturalnym pochodzeniu zawartych w niej poleceń (epifania bóstwa i wskazówki udzielone we śnie wymienionemu z imienia fundatorowi stowarzyszenia), przypisanie inskrypcji konkretnemu sanktuarium z wymienieniem czczonych w nim bogów, uregulowania dotyczące kategorii osób mających wstęp do sanktuarium, wskazanie osoby nadzorującej przestrzeganie sankcji zawartych w inskrypcji, a wreszcie, zachowane

¹ Tekst inskrypcji z bibliografią we wstępach zob. F. Sokołowski, *Lois sacrées de l'Asie Mineure*, Paris 1955, 53-58 (tekst grecki s. 53-55, komentarz s. 55-58); E. Nardi, *Antiche prescrizioni greche di purità culturale in tema d'aborto VI*, w: *Eranion. In honorem Georgii S. Maridakis*, Athenis 1963, 65-71 (tekst grecki s. 66-67, przekład włoski z komentarzem s. 67-71); K. Kapparis, *Abortion in the Ancient World. Appendix 2*, London 2002, 214-218 (wstęp i przekład angielski s. 214-215, komentarz s. 215-218).

fragmentarycznie, wezwanie do naczelnego bóstwa (Zeusa) z prośbą o życzliwość i wsparcie dla fundatora.

W części normatywnej nie ma, jak można by się tego spodziewać, przepisów czysto rytualnych, występują natomiast zalecenia o charakterze etycznym, odnoszące się do życia społecznego. Sanktuarium było dostępne dla szerokich kręgów społeczeństwa, zarówno mężczyzn, jak i kobiet oraz niewolników, co nie było normą w ówczesnym świecie greckim, gdyż wiele stowarzyszeń kultowych miało charakter elitarny, eliminujący spośród swych członków niektóre kategorie ludności. Warunkiem wstępnym, określonym w omawianej inskrypcji, było prawe zachowywanie się wobec drugiego człowieka. Wykluczono w niej m.in. osoby, które dopuściły się cudzołóstwa i homoseksualizmu, podawania środków związanych z magią miłosną lub antykoncepcją. Znamienny jest zapis odnoszący się do tych, którzy bądź to osobiście dokonali zabicia dziecka nienarodzonego poprzez podanie matce środków poronnych, lub też pośrednio byli moralnymi współsprawcami takiego czynu: część spośród zastosowanych tu sformułowań żywo przypomina tekst *Przysięgi Hipokratesa*², stanowiąc jeden z najwcześniejszych znanych nam dowodów jej znajomości w świecie greckim. Autor inskrypcji idzie nawet dalej: posługując się określeniem „dzieciobójstwo” (παῖδοφόνον), wskazuje wprost z jednej strony, że istota w łonie matki jest dzieckiem, a więc człowiekiem, z drugiej zaś, że aborcja jest aktem zabójstwa (φόνος), stanowiącym przestępstwo również o charakterze religijnym, zakłócające ówczesnie akceptowane relacje między wiernymi a bóstwem. Jest to duże *novum* również z prawnego i społecznego punktu widzenia: w oczach ówczesnych starożytnych, znajdujących się zwłaszcza pod wpływem stoicyzmu, płód był rzeczą martwą, pozbawioną własnej podmiotowości, własnością ojca rodziny³. Utożsamienie dokonania aborcji z zabójstwem dziecka pozostaje praktycznie bez analogii w starożytności pogańskiej i pojawia się dopiero w piśmiennictwie wczesnochrześcijańskim⁴.

² Por. H. Wójtowicz, *Hipokrates i jego przysięga*, VoxP 10 (1990) t. 19, 893-898 (+ bibliografia); jej przekład z języka greckiego (ed. W.H.S. Jones, *Hippocrates. Oath*, I, Cambridge – London 1957, 298 i 300): „[...] Nikomu nie będę podawał leku śmiertelnego, choćby mnie o to prosił, ani też nie będę udzielał rady w tym względzie; podobnie nie będę nigdy podawał kobiecie środka na spędzenie płodu. W czystości i pobożności będę pielęgnował swoje życie i swoją sztukę”; zob. też J. Gula, *Przysięga Hipokratesa* (Nota od tłumacza, tekst grecki, przekład, bibliografia), w: *W imieniu dziecka poczętego*, red. J.W. Gałkowski – J. Gula, wyd. 2, Rzym–Lublin 1991, 193-197; tenże, *Hipokrates a przerywanie ciąży*, tamże, s. 198-210.

³ Por. S. Longosz, *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży. Okres przedchrześcijański*, VoxP 5 (1985) z. 8-9, 231-272, spec. 246-257 (w prawie grecko-rzymskim); tenże, *Prawo rzymskie wobec aborcji*, w: *Contra leges et bonos mores*, red. H. Kowalski – M. Kuryłowicz, Lublin 2005, 209-220; E. Nardi, *Procurato aborto nel mondo Greco-romano*, Milano 1971.

⁴ Por. M. Starowieyski, *Aborcja w opinii wczesnochrześcijańskich pisarzy*, „Studia Paradykskie” 3 (1993) 107-128; M.J. Gorman, *Abortion in the Early Church*, New York 1982.

PRZEKŁAD*

Dobrego losu!

Polecenia przekazane we śnie Dionizjosowi, dotyczące [wstępu] do jego świątyni męż[czyn i kobiet], wolnych i niewolników, zapisane dla wspólnego dobra, pomyślności i najwyższej chwały. W świątyni tej są zbudowane ołtarze Zeusa Życzliwego [Εὐμενής], jego towarzyszkii Hestii [Ἑστία] oraz innych bogów-zbawców [Σωτήροισι], Pomyślności [Εὐδαιμονία], Bogactwa [Πλούτος], Cnoty [Ἀρετή], Zdrowia [Ἑγεία], Dobrego Losu [Τύχη Ἀγαθή], Dobrego Ducha [Ἀγαθὸς Δαίμων], Pamięci [Μνήμη], Charyt [Χαρίται] i Zwycięstwa [Νίκη]. Zeus przekazał Dionizjosowi swoje polecenia w sprawie dokonywania uzdrowień [ἄγνισμοί], oczyszczeń [καθαρμοί] i misteriów [μυστήρια] zgodnie z tradycyjnymi obyczajami, tak jak to jest teraz zapisane.

Mężczyźni i kobiety, wolni i niewolnicy, wchodząc do świątyni, muszą przysiąc na wszystkich bogów, że nie żywią podstępного zamysłu ani wobec mężczyzny, ani kobiety; że nie znają ani nie stosują żadnego szkodliwego specyfiku, który mógłby zostać użyty na szkodę ludzi, ani też nie znają i nie stosują szkodliwych zaklęć [ἐπιωιδαί], napoju miłosnego [φίλτρον], substancji wywołującej poronienie [φθοροεῖον], ńródka antykoncepcyjnego [ἀτοκεῖον], ani adnego innego, który mógłby spowodowa zabicie dziecka [παιδοφόνον]; że nie doradzają innym ich stosowania ani nie przekazują nikomu informacji o tego rodzaju rzeczach oraz są życzliwi dla tej świątyni, niczego jej nie pozbawiając. A jeśli którzykolwiek stosują w praktyce lub planują stosowanie jakiegokolwiek z wyżej opisanych działań, [muszą przysiąc, że nie pozwolą na to i tego nie zatają, lecz ujawnią i przeciwstawią się temu. Mężczyzna niech złoży przysięgę, że oprócz swojej żony nie zadaje się ani nie doradza nikomu zadawania się z chłopcem lub dziewczyną, która jest już z innym mężczyzną, czy to wolną, czy też niewolnicą. A jeżeli ktoś powiadomi go, [że ktoś dopuścił się któregoś z tych czynów], winien przysiąc, że takiego mężczyznę lub kobietę ujawni i nie będzie ich ukrywał ani osłaniał. Mężczyzna zaś lub kobieta, którzy dopuszczają się któregoś z wymienionych czynów, niechaj nie wchodzą do świątyni. Mieszkają w niej bowiem wielcy bogowie, którzy zwracają uwagę na tego rodzaju występki i nie dopuszczają tych, którzy te nakazy łamią. Kobieta wolna niech [przysięgnie, że] jest cnotliwa i nie zna łoża ani obcowania z innym mężczyzną poza swoim mężem. A jeżeli zna, będzie uważana za skalaną, pełną wewnętrznego splamienia i niegodną okazywania szacunku bogu, ku którego czci ta świątynia została wzniesiona, składania ofiary ani uczestniczenia w uzdrawianiu lub oczyszczaniu czy też obserwowaniu misteriów. Jeśli zaś dopuści się jakiegoś czynu zabronionego w poleceniach [przedstawionych w] tej inskrypcji, wów-

* Przekładu dokonano z tekstu greckiego w: F. Sokolowski, *Lois sacrées de l'Asie Mineure*, Paris 1955, 53-55.

czas za sprawą bogów spadną na nią wielkie klątwy za ich łamanie. Bóg bowiem nie chce, ani sobie nie życzy, aby do czegoś takiego dochodziło, lecz pragnie wiedzieć, że jego nakazy są przestrzegane. Bogowie będą sprzyjać tylko tym, którzy ich przestrzegają oraz ofiarowywać im zawsze wszelkie dobra, jakimi obdarzają tych, których kochają. Jeżeli jednak jacyś ludzie byliby im nieposłuszni, będą ich nienawidzić i nałożą na nich wielkie kary.

Polecenia te zostały przekazane Aggdistis⁵, najpobożniejszej strażniczce i opiekunce [οἰκοδέσποινα] tego sanktuarium [οἴκου], która niech natchnie zbożnymi myślami mężczyzn i kobiety, wolnych i niewolników, aby przestrzegali spisanych tutaj poleceń, aby podczas comiesięcznego i corocznego składania ofiar mężczyźni i kobiety, którzy mają wiarę, dotykali [ἄπτειν]⁶ tej inskrypcji, gdzie zostały w ten oto sposób spisane polecenia boga, aby stało się jasne, kto ich przestrzega, a kto nie.

Zeusie Zbawco [Σωτήρ], przyjmij życzliwie i łaskawie dotyk Dionizjosa, nagroź go łaskawie i jego rodzinę dobrami, zdrowiem, powudzeniem, pokojem, oraz bezpieczeństwem na ziemi i mo[rzu] ... i w równej mierze... [tu tekst się urywa].

THE PHILADELPHIAN INSCRIPTION – A TESTIMONY OF ANCIENT ATTITUDE TO THE PRENATAL LIFE

(Summary)

The article above contains a Polish translation and some notes on an ancient text known as Philadelphian inscription. Found at the beginning of the 20th century among ruins of the ancient Lydian Philadelphia (now Turkish Alaşehir), carved on a blue marble stele, with no doubt originally placed in front of an ancient chapel, serving also as a meeting place of a small religious and philosophical community headed by a man called Dionysios. The inscription gives some principles of purity to be followed by the guests of the chapel, with ethical and social issues involved, e.g. chastity of marriage, related both to man and woman, free and slave, as far as condemn of application of any poisonous or abortive substances. The most interesting fact about the text of the inscription is an approval of a fetus as a child, a human being whose life should be protected, and abortion must be actually treated as a kind of homicide. It is known also as the first written evidence of the Hippocratic oath's influence in the ancient world.

⁵ Agdistis, Aggistis, w mitologii frygijskiej pierwotnie przydomek bogini Kybele, później imię stworzonego przez Zeusa bóstwa o cechach androgynicznych; tu – kapłanka zarządzająca świątynią.

⁶ Dotknięcie (gr. ἀφή) było formalnym potwierdzeniem zapoznania się z treścią inskrypcji i akceptacji zasad w niej zawartych, por. Kapparis, *Abortion in the Ancient World*, s. 58.